

Bir Devrin Son Sultanı II. Abdülhamid

Miraç Yağır

Yüksek Lisans Öğrencisi, Erzurum Teknik Üniversitesi, Sosyal Bilimler Enstitüsü, Tarih Anabilim Dalı

mirac.yagir66@erzurum.edu.tr
<https://orcid.org/0000-0002-3930-1025>

MAKALE BİLGİSİ

Makale Türü Kitap Tanıtımı

Geliş Tarihi 20.11.2022

Kabul Tarihi 27.12.2022

Yayın Tarihi 30.12.2022

Doi 10.52003/etut.2022.29

Erzurum Teknik Üniversitesi Edebiyat Fakültesi Tarih Dergisi
ETÜT, Sayı: 5, Aralık, 2022, Erzurum/TÜRKİYE
<https://dergipark.org.tr/tr/pub/etutdersisi>

The Last Sultan of an Age, Abdulhamid II

Miraç Yağır

Graduate Student, Erzurum Technical University, Graduate School of Social Sciences, Department of History

mirac.yagir66@erzurum.edu.tr
<https://orcid.org/0000-0002-3930-1025>

ARTICLE INFORMATION

Article Types Book Review

Received Date 20.11.2022

Accepted Date 27.12.2022

Date Published 30.12.2022

Doi 10.52003/etut.2022.29

Atıf-Citation: Miraç Yağır, "Bir Devrin Son Sultanı II. Abdülhamid", *ETÜT*, Sayı: 5, Aralık 2022, s. 112-118.

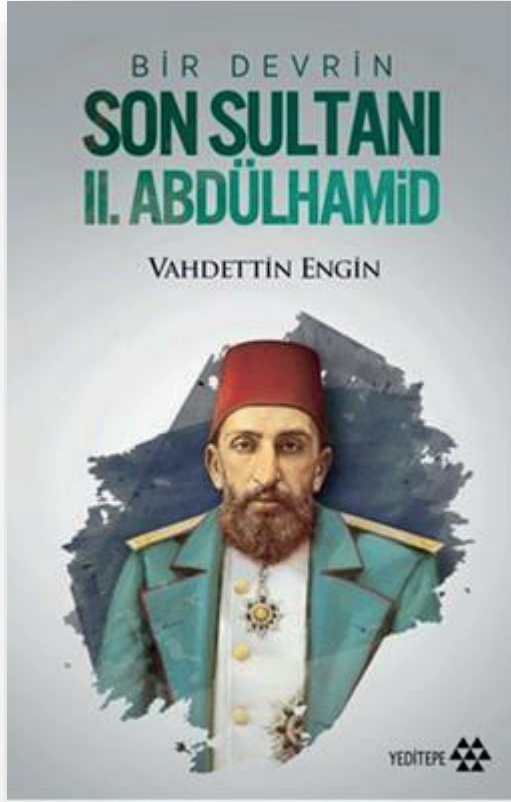
Erzurum Technical University, Faculty of Letter, History Journal
ETUT, Issue: 5, December 2022, Erzurum/TURKEY
<https://dergipark.org.tr/tr/pub/etutdersisi>

KİTAP TANITIMI

Vahdettin ENGİN, *Bir Devrin Son Sultanı II. Abdülhamid*, Yeditepe Yayınevi, İstanbul 2017, 376 s, ISBN: 978-605-9787-70-3.

Miraç YAĞIR

Devlet-i Âliyye (Osmanlı Devleti) kuruluşundan yıkılışına kadar hareketli ve hararetli bir siyasî hayat sürmüştür. Bu süreç iç ve dış sebeplerden dolayı her zaman aynı hız ve şekilde olmamış, bilhassa içerdeki iktisadî, sosyal ve askerî meselelerden

ve elbette yabancı devletlerle olan ilişkilerden doğrudan etkilenmiştir. Süreci etkileyen bir diğer faktör ülkeyi yöneten sultanların ve devlet erkânının niteliğidir. Nitekim İbn Haldun'un "devletler, doğar, büyür ve ölür" nazariyesindeki ölüm sürecini yine İbn Haldun'a göre nitelikli ve karizmatik yöneticiler uzatabilmektedir.

Osmanlı Devleti açısından bahsi geçen sürecin en hızlı olduğu dönem 19. yüzyıldır. Bu yüzyıl hızlı olduğu gibi İlber Ortaylı'nın deyişiyle "İmparatorluğun En Uzun Yüzyılı"dır.¹ Bu sebeple Osmanlı Devleti'nin selameti açısından 19. yüzyılda karizmatik yöneticilere daha fazla ihtiyaç duyulmuştur. Eskiye kıyasla hemen her alanda daha büyük sorunlarla karşı karşıya kalan Osmanlı Devleti'nde çözülme hızlanmıştır. Bu sorunları fark eden Osmanlı sultanları ülkeyi içine düştüğü zor durumdan kurtarmak için çeşitli çareler aramışlardır. Yöneticilerin takip ettiği siyaset onların tarih önündeki konumunu iyi ya da kötü yönde tartışmaya açmıştır.

İşte bu minvalde Osmanlı Devleti'nin belki de en badireli dönemlerinin birinde tahta çıkan ve ülkeyi 33 yıl yöneten Sultan II. Abdülhamid (1876-1909) tartışılan isimlerin başında gelmektedir. Sultan'ın izlemiş olduğu politika ve yönetim tarzı o gün olduğu gibi günümüzde de ciddi tartışmalara ve eleştirilere neden olmaktadır. Türk tarihinin en çok tartışılan ve bir kesimin ciddi şekilde eleştirdiği diğer bir kesimin ise abartılı bir şekilde yüceltiği Sultan II. Abdülhamid'in icraatlarını tarafsız bir gözle, arşiv kayıtlarına dayanarak değerlendirip, analiz etmek Türk tarihi açısından büyük önem arz etmektedir.

Osmanlı Devleti'nin son dönemine damgasını vuran ve devletin "son gerçek hükümdarı" olarak değerlendirilen Sultan II. Abdülhamid ile ilgili son yarım yüzyılda birçok araştırma yapılmıştır. Bu araştırmaları yapanlar arasında öne çıkan isimlerden biri Prof. Dr. Vahdettin Engin'dir. Engin'in çalışmalarının büyük bir kısmı Sultan II. Abdülhamid dönemine ilişkindir. Bu eserlerden bazıları aşağıdaki gibidir:

Vahdettin Engin, *Hamidiye Alayları ve Hüseyin Paşa*, İstanbul 2018.

Vahdettin Engin, *Asayiş Sultan II. Abdülhamid'in İç Güvenlik Politikası*, Yeditepe Yayınları, İstanbul 2020.

Vahdettin Engin, *Sultan II. Abdülhamid ve İstanbul'u*, Yeditepe Yayınları, İstanbul 2021.

Vahdettin Engin, *II. Abdülhamid ve Dış Politika*, Yeditepe Yayınları, İstanbul 2022.

¹ İlber Ortaylı, *İmparatorluğun En Uzun Yüzyılı*, Kronik Kitap, İstanbul 2019.

Vahdettin Engin, *Pazarlık, İkinci Abdülhamid ile Siyonist Lider Dr. Theodore Herzl Arasında Geçen “Filistin’de Yahudi Vatanı” Görüşmelerinin Gizli Kalmış Belgeleri*, Yeditepe Yayınları, İstanbul 2022.

Bu çalışmada, Engin tarafından kaleme alınan “Bir Devrin Son Sultanı II. Abdülhamid” adlı eser tanıtılacaktır. Eseri kaleme alan Vahdettin Engin, 1956 yılında Kocaeli’nde doğdu. İlk öğrenimini doğduğu Kocaeli-Yarımca’da, orta öğrenimini ise 1977 yılında Galatasaray Lisesi’nde tamamladı. 1982 yılında İstanbul Üniversitesi Yakın Çağ Kürsüsünü bitirerek 1983 yılında Marmara Üniversitesi Atatürk Eğitim Fakültesinde araştırma görevlisi oldu. 1986’da “Ahmed Rıza Bey ve Siyasi Faaliyetleri” başlıklı teziyle yüksek lisansını tamamladı. 1992’de ise “Rumeli Demiryolları” konulu çalışmasıyla doktor unvanı aldı. 1995 yılında doçent, 2002’de ise profesör oldu. Kendisi şu anda Marmara Üniversitesi, İnsan ve Toplum Bilimleri Fakültesi, Tarih Bölümünde öğretim üyesi olarak görev yapmaktadır. Evli ve bir kız çocuğu babası olan Vahdettin Engin, ayrıca bir süre Galatasaray Lisesi müdürlüğü görevinde bulunmuştur.

Bir Devrin Son Sultanı II. Abdülhamid isimli eser; içindekiler, ön söz, dipnotlar ve dizinden oluşmaktadır. Yazar eseri bölümlere ayırmamış olup konuları 35 başlık altında incelemiştir. Bu haliyle François Georgeon’un biyografi niteliği taşıyan Sultan Abdülhamid adlı kapsamlı çalışmasından ayrılmaktadır.²

Engin’in kitabında yer alan başlıklar şu şekildedir;

(1): Şehzade Abdülhamid, (2): V. Murad’ın Padişahlığı, (3): II. Abdülhamid’in Tahtta Çıkışı, (4): 1876 Anayasasının İlanı, (5): 1877-1878 Osmanlı-Rus Harbi ve Sonuçları, (6): II. Abdülhamid’e Yönelik Darbe Teşebbüsleri, (7): Ödenmeyen Dış Borçlar ve İflasın Göbeğinde Bir İmparatorluk, (8): Yıldız Mahkemesi ve Midhat Paşanın Yargılanması, (9): II. Abdülhamid’in Devlet İdaresini Saray’a Taşınması, (10): Sultan II. Abdülhamid ve Çocukları, (11): II. Abdülhamid Donanmayı Haliç’te Çürüttü mü?, (12): II. Abdülhamid Döneminde Eğitim Seferberliği, (13): II. Abdülhamid’in Sosyal Devlet Anlayışı ve Sağlık Politikası, (14): Sultan II. Abdülhamid’e Kurulmak İstenen Kumpas ve Yıldız İstihbaratının Gücü, (15): II. Abdülhamid’in Güvenlik Politikaları, (16): Sultan Abdülhamid’in Ermeni Meselesinde bir Hamlesi: Hamidiye Alayları, (17): II. Abdülhamid Döneminde Yerli ve Yabancı Basın, (18): Müze-i Hümayun’un Kuruluşu, (19): II. Abdülhamid Döneminde Turizm Hareketleri ve Rehberlerin Denetimi, (20): 10 Temmuz 1894 İstanbul Depremi’nde II. Abdülhamid’in Dirayetli Tutumu, (21): II. Abdülhamid ve

² François Georgeon, *Sultan Abdülhamid*, Çev. Ali Berktaş, İletişim Yayınları, İstanbul 2012.

Dış Politika, (22): 1897 Osmanlı-Yunan Savaşı, (23): II. Abdülhamid Döneminde Türk-Japon İlişkileri: Ertuğrul Gemisinin Japonya Seyahati, (24): II. Abdülhamid'in Demiryolu Politikası, (25): II. Abdülhamid'in Petrol Politikası, (26): II. Abdülhamid'in Filistin Politikası, (27): Dış Borçlarda Yeni Bir İndirim Sağlanıyor, (28): II. Abdülhamid'in Fotoğraf Merakı, (29): Ermenilerin II. Abdülhamid'e Düzenledikleri Yıldız Suikastı, (30): II. Meşrutiyet'e Doğru: İttihat ve Terakki Muhalefeti, (31): 31 Mart Olayı: Sultan Hamid'in İktidardan Düşüşü, (32): II. Abdülhamid Tahttan İndiriliyor, (33): Sultan Abdülhamid Selanik'te, (34): II. Abdülhamid Beylerbeyi Sarayı'nda, (35): Son Birkaç Söz.

Bu çalışmada özellikle Sultan II. Abdülhamid'in eleştirildiği konulara değinilmiş, yaşanan olayların ve sorunların büyük çoğunluğu ana kaynak olarak nitelendirilen Osmanlı arşiv belgelerinden hareketle açıklığa kavuşturulmaya çalışılmıştır. Ancak yazar çalışmada kaynakçaya yer vermemiştir. Öte yandan sayfa altında dipnotlara yer verilmemiş kitabın sonunda sonnot usulü tercih edilmiştir. Bu durum okuyucunun kaynakları takip etmesi açısından güçlüğü neden olabilmektedir. Bahsi geçen sonnotlardan yola çıkarak kaynakları şu şekilde tasnif etmek mümkündür; arşiv kaynakları, kaynak eserler, araştırma eserler ve ansiklopedi maddeleri. Yazar çalışmasını çoğunlukla ana kaynak olan Osmanlı Devleti'ne ait arşiv belgelerinden istifade ederek şekillendirmiştir. Kitapta, her kesimden okuyucuya hitap edebilmek gayesiyle olabildiğince sade bir dil kullanılmıştır. Eser bu yönü ile hem akademik hem de popüler bir kitap niteliğindedir.

Yazar uzmanlık sahası olması hasebiyle dengeli analizler yapmayı başarmıştır. Yukarıda ifade edildiği üzere Sultan II. Abdülhamid ya ağır şekilde eleştirilen veya abartılı bir şekilde yüceltilen bir tarihi şahsiyet olmuştur. Yazar, bu hususta tek taraflı bir yazımdan uzak durmuş, olumlu yönleri belirttiği gibi meseleleri kimi zaman eleştirel bir şekilde ele almıştır. Nitekim eserin 285'inci sayfasında yazar tarafından "II. Abdülhamid'in meşrutiyet taraftarı gençleri anlamaya çalışmaması" bir eksiklik olarak görülmüştür. Sultan'ın Jön Türkler adı verilen gençlere karşı yoğun bir baskı ortamı oluşturduğu ifade edilmiştir.

Çalışmadan yola çıkarak, Sultan II. Abdülhamid ve dönemi hakkında şu şekilde bir çerçeve çizilebilir. Sultan II. Abdülhamid daha şehzadeliği sırasında ticaretle meşgul olmuş ve bu ticaretten elde ettiği geliri değerlendirmiştir. Şehzade Abdülhamid'in farklı ekonomik faaliyetler içerisinde bulunmasının temel sebeplerinden biri tahta geçme ihtimalinin düşük olmasıdır. Ekberiyet sisteminden ötürü taht sırası amcası Sultan Abdülaziz'in ardından ağabeyi Şehzade Murad'ındı.

Bu durumda sıranın kendisine gelmesi çok olası değildi. Bu sebeple, Şehzade Abdülhamid kendi düzenini oluşturmuştu. Onun tahtta geçeceğinin düşünülmemesi ve geri planda kalması aslında gelişimini doğrudan etkileyen faktörlerden birisidir. Bu dönemde Şehzade Abdülhamid gelişmeleri dışarıdan bir göz olarak takip etmiş ve daha sağlıklı değerlendirmeler yapabilmıştır.

Şehzade Abdülhamid, Sultan Abdülaziz'in yurt içi ve yurt dışı gezilerine iştirak etmiş ve bu geziler onun kişisel gelişimine büyük katkı sağlamıştır. Avrupa seyahati sırasında Şehzade Abdülhamid, Batı'nın ulaştığı düzeyi, erişilen teknolojik seviyeyi yakından müşahede ederek Osmanlı Devleti ile mukayese etme fırsatı bulmuştur. Sultan Abdülaziz tahttan indirildikten sonra yerine Sultan V. Murad geçmiştir. Fakat Sultan V. Murad, amcası Sultan Abdülaziz'in şaibeli bir şekilde ölümü ve devlet içerisinde üst üste yaşanan hadiseler nedeniyle psikolojik sorunlar yaşamış ve bu durum Şehzade Abdülhamid'e tahtın yolunu açmıştır. Netice itibarıyla cuma selamlıklarına çıkamayan, sağlığı bozulan ve akli dengesini kaybeden Sultan V. Murad, tahttan indirilmiş ve yerine 1876 yılında kardeşi Sultan II. Abdülhamid tahta çıkarılmıştır.

Sultan Abdülhamid başa geçtiğinde büyük meselelerle karşı karşıya kalmıştı. Her şeyden önce artan dış borçlar nedeniyle maliye iflas etmişti. Devletin 16 milyon liralık yıllık geliri yanında dış borçlar toplamı 252 milyon lirayı bulmuştu. Bu süreçte Sultan II. Abdülhamid siyasî zekâsı ve şehzadelik dönemlerinde malî konularda kazandığı tecrübeyle borçların ödenmesi için çareler aramaya başlamıştı. Nitekim bu çerçevede borçların birleştirilmesi sağlandığı gibi toplam borç üzerinde de indirim yaptırmayı başarmıştı. Sonuç olarak borçların büyük bir kısmı bu dönemde ödenmiştir. Engin'e göre 1908 yılına gelindiğinde dış borçlar 25 milyon liraya kadar gerilemişti. Bu durum borçların neredeyse devletin bir yıllık geliri seviyesine kadar indiğinin göstergesiydi.

Yazar, Sultan II. Abdülhamid'in dış politikada göstermiş olduğu başarıyı şöyle ifade etmiştir. 1877-78 Osmanlı-Rus Harbi neticesinde devlet büyük yaralar almıştı. Sultan, özellikle Balkanlar'da kaybedilen topraklar nedeniyle, yapılacak her hamlede, atılacak her adımda daha temkinli hareket etmiş, bilhassa çatışmadan kaçınmıştır. Bu dönemde güçlü bir denge politikası uygulandığı söylenebilir. Savaşmaktan ziyade barışın arandığı bir politika izlenmiştir. Çünkü devletin içinde bulunduğu durum bunu gerektirmekteydi, hesapsız atılacak her adım felaketle sonuçlanabilirdi. Bu nedenle Sultan, yeri geldiğinde tavizler vermekten kaçınmamıştır.

Sultan II. Abdülhamid, ülke içinde ve dışındaki hadiselerle vâkıf olabilmek için sıkı bir istihbarat ağı kurmuştur. Yıldız istihbarat sistemi, birtakım sorunların çözümünde önemli bir rol oynamıştır. Ayrıca Sultan II. Abdülhamid, dış basını yakından takip etmiş, pek çok kez Osmanlı Devleti aleyhine yapılan haberlere müdahale etmiş ve zaman zaman lehte haberler yaptırmayı başarmıştır. Bunun için ciddi bir bütçe ayrıldığı gerçeğini unutmamak gerekir. Sultan II. Abdülhamid, kamuoyunun gücünün farkındaydı. Nitekim iç basına uygulanan sansür ve dış basında lehte yazı yazdırma gayreti kamuoyunun desteğini alma çabasının bir göstergesidir. Bunun yanında Sultan II. Abdülhamid'in iç ve dış basında takip ettiği politikanın bir diğer sebebi meşrutiyet yanlılarının, yani İttihat ve Terakki mensuplarının görüş ve fikirlerinin yayılmasını engelleyerek taraftar toplamlarına mâni olmaktı. Görüldüğü üzere Devlet-i Âliyye'nin büyük sıkıntılar çektiği bir dönemde tahtın sahibi olan Sultan II. Abdülhamid, takip ettiği politika ile bazı alanlarda toparlanma sürecine girilmesini sağlamıştır.

Sonuç itibarıyla Osmanlı tarihi için kritik öneme sahip olan bir devri ele alan Vahdettin Engin'in "Bir Devrin Son Sultanı II. Abdülhamid" adlı çalışması akademik okuma yapan kesimlere hitap etmesi yanında dilinin sadeliği ve yalın anlatımı ile de tarihe merak duyan geniş okur kitlelerinin ilgisini çekecek niteliktedir.